

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXV, св. 1

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Ремейић, др Живојин Сијанојчић,
др Јелица Сијојановић, др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Анађолиј Турилов, др Викјор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2019

ISSN 0350-185X, књ. LXXV, св. 1 (2019), стр. 37–61

UDK: 811

COBISS.SR-ID:

DOI: <https://doi.org/10.2298/JF11901037S>

Примљено: 25. VII 2018.

Прихваћено: 16. I 2019.

Оригинални научни рад

РАДА Р. СТИЈОВИЋ*

Институт за српски језик САНУ
Београд

ИВАНА В. ЛАЗИЋ КОЊИК

Институт за српски језик САНУ
Београд

МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ

Институт за српски језик САНУ
Београд

УЗВИЦИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: КЛАСИФИКАЦИЈА И ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА**

У раду се анализирају узвици на основу материјала Речника САНУ, као и шестотомног и једнотомног речника МС, с циљем да се допуне постојеће класификације узвика у граматицама српског језика и предложе одговарајући модели за опис њиховог значења у дескриптивним речницима.

Кључне речи: српски језик, врсте речи, узвици, класификација узвика, дескриптивни речници српског језика, лексикографска обрада узвика

Увод

0. Предмет овог рада јесу узвици посматрани са граматичког и лексикографског аспекта. Циљ рада је теоријски и практични. С једне стране, настојаћемо да, на основу богате лексикографске грађе, допринесемо прецизнијем и потпунијем представљању и класификацији узвика у граматицама, а с друге, да у складу са постојећим начинима

* rada.stijovic@isj.sanu.ac.rs; ivana.konjik@isj.sanu.ac.rs;
marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (178009)*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

дефинисања узвика у дескриптивним речницима српског језика и предложеном класификацијом препоручимо најподесније моделе за обраду појединачних класа узвика у Речнику САНУ. Рад се базира на грађи Речника САНУ (20 објављених томова и рукописа 21. тома, чија се радна верзија завршава речју *йонїички*), као и двају речника књижевног језика Матице српске (РМС и РСЈ), из којих је ексцерпирано преко хиљаду различитих узвика и речи у служби узвика.

СТАТУС И ОСОБИНЕ УЗВИКА

1.1. Српски лингвисти до данас немају јединствен став у вези са статусом узвика (интерјекција)¹ у језичком систему. С. Новаковић у својој класификацији речи не наводи узвике (усклике, како их назива), јер они, како каже у напомени на крају одељка о непроменљивим врстама речи, „нису речи него гласови којима се исказује осећање, или се природним звуцима подражава“ (Новаковић 1894: 11). Ни Даничић их не помиње у својој граматичкој (Даничић 1850),² али их препознаје као посебне речи и обрађује у *Рјечнику хрватскога или српскога језика* (1880–1882) под називима *инїерјекција* и *узвик*.³ Остали лингвисти 19. века уврштавају узвике у систем непроменљивих речи као четврту врсту (Мацановић 2018: 293). Белић о њима такође говори као о гласовима, односно комплексима гласова који немају „рашчлањеног значења“, због чега се не могу ставити „у правом смислу речи ... међу врсте речи“, али се, и поред тога, морају посматрати као „засебне речи нашег говора ... [које] имају, иако нерашчлањено, ипак своје значење“ те се зато „условно убрајају обично у врсте речи“ (Белић 1958: 179). Маретић у допуњеном издању своје граматике, у одељку о синтакси, говори о узвицима као о речима, и у неким примерима показује њихову синтаксичку везу са другим реченичним члановима (*љоскац о земљу! звизгац бичем*) (МАРЕТИЋ 1963: 556–557). У новијим граматикама 20. и 21. века узвици се готово доследно издвајају као посебна, десета врста речи (Пипер, Клајн 2014: 217; Кликовац 2010: 122; в. и радове Роровић 2014: 106; Јокановић-Михаллов 1998: 248–250), али се наглашава да су то гласови или скупови гласова којима се не изражава никакав одређен појам, већ „неко, опет неодређено осећање“ (СТЕВАНОВИЋ 1986: 385), тј. „лична осећања и расположења,

¹ Узвици се у нашој литератури ређе називају и *усклици*, код Вука и у старијој литератури и русизмом (рускословенизмом) *междометїија* и његовим различитим фонетски и творбено посрбљеним облицима (Мацановић 2018: 292–295).

² Даничић не обрађује ни друге непроменљиве речи, осим делимично предлоге, задржавајући се само на њиховом слагању с падежима.

³ Даничић користи квалификатор *инїерј.* уз одредницу (в. *а*) и термин *узвик* у дефиницији (в. *ав*).

односно стања“ (Станолчић у: Станолчић, Поповић 1992: 136; Станолчић 2010: 195; в. и рад Ломпар 2009: 475). Неки аутори их дефинишу као нерационализоване изразе субјективног стања, осећања, расположења лица које говори (Гортан-Премк 1997: 30), док их неки не издвајају као посебну врсту, већ их убрајају у партикуле (MRAZOVIĆ, Vukadinović 1990: 440–446; MRAZOVIĆ 2009: 509–511).⁴

1.2. У науци је, дакле, преовладало мишљење да су узвици језички знаци, нетипичне, синсемантичке речи, које немају појмовног садржаја, већ је њихово значење прагматичко, условљено контекстом, односно ситуацијом у којој се употребљавају.⁵ Они изражавају осећања, односно субјективно, ментално стање лица које говори. Изречена мишљења о значењу узвика односе се преваходно на експресивне узвике, који се у литератури и иначе сматрају најтипичнијим (Ломпар 2009: 474; АМЕКА 1992), док се о значењу ономатопејских узвика у литератури констатује да они немају лексичко већ фоносимболичко значење (Клалн 2002: 140).⁶ Исто тако, треба имати на уму да су узвици отворена класа речи на нивоу дискурса и да поред лексикализованих узвика, како је показао Љ. Поповић, постоји и отворени инвентар импровизованих узвика, који су резултат индивидуалног креативног стварања у дискурсу (Роровић 2014: 111, 126), што доводи до дискрепанције између инвентара узвика у лек-

⁴ Исп. мишљења страних лингвиста према којима су узвици дискурзивне речи са „фази“ значењем (Борнникова, Верижникова 2013: 1), односно језички знаци, нетипичне речи: „Междометие можно определить, как языковой знак, выражающий текущее ментальное состояние говорящего“ (Вежицкая 1999: 616). Узвици су мале речи, неречи (АМЕКА 1992: 105); они су гласовни гестови: „Interjections are relatively conventionalised vocal gestures ... which express a speaker’s mental state, action or attitude or reaction to a situation“ (АМЕКА 1992: 106).

⁵ Ј. Јокановић-Михајлов указује на то да на значење узвика, нарочито експресивних, могу утицати прозодијске и интонационе, као и фонетскоструктурне карактеристике (Јокановић-Михајлов 1997).

⁶ Статус ономатопеја као узвика доводи се у питање у страним истраживањима (WIERZBIŃSKA 1992), док се у домаћој традицији ономатопеје доследно убрајају у узвике, мада се и у домаћој литератури наводе неке особине које сведоче о разликама између ономатопеја и узвика. За емоционалне узвике карактеристични су изразитост вокалских елемената и ограничен избор консонантских елемената, док су за ономатопејске и сличне узвике карактеристичне комбинације различитих шумних елемената (Јокановић-Михајлов 1997: 172). Прецизирању значења узвика, поред контекста и геста односно мимике, могу да допринесу и чисто језичка средства, интонационе измене (темпа, интензитета, ритма, мелодије) и измене структуре узвика (удвајање), што је очигледно у групи емоционалних и императивних узвика, док је њихов учинак у групи ономатопејских узвика занемарљив (Јокановић-Михајлов 1997: 172–173). За ономатопејске узвике се може рећи да је синтаксичка независност њихова општа особина, док се у случају емоционалних узвика њихов статус (непотпуних) реченица сматра проблематичним (исп. Стевановић 1989: 117–118; Роровић 2014: 108) или се негира (исп. Вуковић 1971: 36, према Роровић 2014: 108).

сикону и у текстовима, нарочито када је реч о ономапојејским узвицима (Роговић 2014: 122).

Разлог због којег се доводи у питање статус узвика као речи јесте, пре свега, њихова специфична фонетска природа. Они се разликују од других врста речи јер немају фонолошку структуру, често се састоје од само једног или два гласа или од неуобичајених комбинација гласова који одступају од фонотактичких и прозодијских правила српског језика, а могу укључивати и такве звукове који се иначе не користе у језику (в. узв. *мх*, који је заправо назални глас који по конвенцији значи „да“). Сасвим је уобичајено да се гласови или гласовне секвенце у њима дуплирају и/или више пута понављају (Дешић 1963: 240; Јокановић-Михаллов 1997: 172; 1998: 248; исп. и Амека 1992: 105–106). Ипак, нема сумње да и поред њихове специфичне фонетске природе и постојања спонтаних узвика, већина узвика представља конвенционална језичка средства устаљена у једној језичкој заједници (Станолчић у: Станолчић, Поповић 1992: 122).

Спорном статусу узвика допринео је и њихов специфичан синтаксички статус. Узвици могу замењивати читав исказ или клаузу и имати самосталну употребу (Петровић [Кликовас] 1984: 72–74); по речима Д. Гортан-Премк (1997: 30), они су „сурогати за реченице“. За разлику од осталих врста речи,⁷ они имају самосталност у реченици и углавном не улазе у односе са другим речима и реченичним члановима; они се у реченици „на неки начин издвајају: у говору нарочитим нагласком и/или паузом, а у писању често неким знаком интерпункције: цртом, зарезом или знаком узвика“ (Петровић [Кликовас] 1984: 73). Другачије речено, представљају исказ у исказу и немају конституентску функцију, разуме се, са изузецима, када се употребљавају у служби других врста речи. Узвици могу вршити функцију предиката у реченици (Петровић [Кликовас] 1984: 73; Гортан-Премк 1997: 30; Пипер и др. 2005: 309–310), као и друге функције: субјекта, објекта и др. (Јокановић-Михаллов 1998: 251).⁸

1.3. Мешање два плана у анализи – морфолошког и синтаксичког – довело је до тога да се у домаћој, али и иностраној литератури, у узвике као врсту речи убрајају и друге врсте речи или спојеви речи који нису узвици

⁷ Узвицима су према синтаксичко-семантичким особинама веома сличне речце, због чега граница између ове две врсте речи није увек довољно јасна. О сличностима и разликама између узвика и речци в. у раду Амека 1992 и тамо наведену литературу о овом проблему. Такође се и у раду Крвина, Жеље 2017 са лексикографског становишта, ради прецизнијег представљања у речнику, посматрају разлике између узвика и речца и предлаже допуњена класификација узвика: а) узвици за исказивање расположења; б) императивно-комуникативни, б1) при обраћању и б2) при поздраву; в) ономапојејски.

⁸ Д. Гортан-Премк сматра да они нису чланови реченице, али то могу да постану када се семантички измене (Гортан-Премк 1997: 30).

али се користе у служби узвика, као што су именице (*вајра*), прилози (*досџа*), затим искази са оптативним значењем (*Срећан рођендан! Здравви били!*) итд. (Пипер, Клајн 2014: 217–218; исп. Јокановић-Михаллов 1997: 172; 1998: 248).

Одраз оваквих погледа на узвике довео је до тога да се они у литератури деле на примарне/основне (Јокановић-Михаллов 1997: 172; Вежбицкаја 1999: 614; АМЕКА 1992: 105) и секундарне узвике, „који су хомофони с другим врстама речи и изведени од њих“ (Јокановић-Михаллов 1997: 174; Вежбицкаја 1999: 617), тј. „друге речи које се користе као узвици на основу њихове појмовне семантике“ (АМЕКА 1992: 105). Неки аутори узвике деле по саставу на просте (*а, ах, ех, јао*) и сложене (*хајде-де, цај-царай*) (Пипер, Клајн 2014: 217). Међутим, Клајн (2002: 140) истиче да се код узвика не може говорити о слагању, већ да се запажа изразита тежња ка редукацији, а за парове попут *хај : ихај* или *јој : ајаој* наводи да би логичније било посматрати их као краћу и дужу варијанту, а не као једночлане према двочланам.

Аутори овог рада узвике посматрају са морфолошког становишта, као посебну врсту речи, што је у складу и са српском лексикографском праксом, те се друге врсте речи и синтагматски спојеви који се употребљавају у служби узвика у раду неће разматрати.

КЛАСИФИКАЦИЈА УЗВИКА У ЛИТЕРАТУРИ

2.1. Према семантичком и прагматичком критеријуму, узвици се у домаћој литератури углавном деле на три врсте:⁹ 1) узвици за изражавање емоција (импулзивни узвици, Даковић 2000; експресивни узвици, Пипер, Клајн 2014: 217), 2) узвици за дозивање и подстицање, односно за терање или вабљење стоке (императивни узвици, Даковић 2000; Пипер, Клајн 2014: 217) и 3) узвици за подражавање звукова из природе (ономатопејски узвици).¹⁰

2.2. С аспекта утврђивања начина и поступака дефинисања различитих врста узвика у речнику, значајне могу бити и неке семантичке подврсте које су издвојене у домаћој литератури. У оквиру експресивних узвика С. Даковић издваја: а) узвике који изражавају „основне осећаје (сензитивни) настале на основу чинилаца из спољашњег света“, нпр. осећање физичког бола, осећање задовољства изазвано конзумирањем

⁹ Преглед класификација узвика у сербокроатистичким граматикама у који су ушле све релевантне школске и академске граматике од Вука до данас на српско-хрватском језичком ареалу дала је Весна Ломпар (2009). Она истиче да се, заправо, и не ради о правој класификацији, већ о „набрајању свега онога што спада у ову врсту речи, а затим се те подгрупе именују“ (Ломпар 2009: 472).

¹⁰ Исп. напомену 6.

укусне хране, осећање нелагодности због хладноће, осећање гађења изазвано физичким факторима, б) узвике који се односе на психичку сферу и изражавају различита (сложена) емоционална стања (емотивни), нпр. осећање радости, разочарања, страха, жаљења, туге, омаловажавања, олакшања и в) узвике који се односе на менталне активности (интелектуални), нпр. (наглашено) потврђивање, подсећање, схватање нечега, промисао, сумња. У оквиру императивних узвика разликују се: а) узвици упућени човеку: 1) узвици за дозивање, скретање пажње и 2) заповедни узвици, а као посебна врста издвајају се и 3) поздрави (Јокановић-Михаллов 1997: 174; ДАКОВИЋ 2000) и б) узвици упућени животињама: 1) за вабљење животиња и 2) за терање животиња. У једном старијем раду као посебна врста издвојени су узвици из дечјег говора (СТЕВОВИЋ 1958: 157, према ЛОМПАР 2009: 474).

Прилог класификацији узвика

3.1. У наведеним класификацијама узвика издвојене врсте емоционалних, императивних и ономатопејских узвика могу се довести у везу са језичким функцијама Р. Јакобсона заснованим на основним елементима комуникације: пошиљалац, прималац, порука, код и контакт (канал) (српски превод ЈАКОВСОН 1966: 285–326).¹¹ На односу поруке према сваком од наведених елемената комуникације, као и на односу поруке према самој себи, на којима почивају језичке функције: емотивна, конативна, фатичка, референцијална, метајезичка и поетска, можемо продубити опис и класификацију узвика у србистици, што нам омогућује анализа богатог материјала узвика ексцерпираних из Речника САНУ, шестотомног и једнотомног речника МС (= РМС и РСЈ).

3.2. Узвике смо, с обзиром на значење које је реализовано у тексту (контексту), поделили на шест врста, а сваку од њих на више подврста ослањајући се на нијансе значења које су идентификоване у лексикографској дефиницији. Свакако, не може се направити строга подела, јер се код већег броја узвика огледа више функција, рецимо, експресивна је присутна у мањој или већој мери готово у свим врстама. У великом броју случајева један те исти узвик се употребљава у различитим, чак потпуно супротним ситуацијама и емоционалним и др. стањима (*јao* је узвик за изражавање бола и узвик за изражавање радости, узвик *oј* служи и за дозивање, али и за изражавање широког распона емоција: од туге, преко жеље и чуђења, до радости и усхићења, а употребљава се и у стиховима, из метричких разлога, као припев). Зато је разумљиво да се у класификацији један исти узвик налази у више врста или подврста. Запра-

¹¹ На Јакобсонову поделу језичких функција ослањају се и неки страни аутори, као нпр. Амека (1992) и Борнникова и Верижникова (2013).

во класификација узвика је у корелацији са идентификацијом емотивних или физичких стања која се исказују неким узвиком, односно ситуација у којима се узвик употребљава (*a* је узвик који се користи „при обраћању“, „при присећању“, а *oia* је „узвик при скоку“), код ономотопејских узвика је у корелацији са могућим развојем полисемије (в. ниже).

3.3. Ова класификација је рађена пре свега да би се у нашој лексикографској пракси формализовала и унапредила обрада узвика, због чега смо настојали да што исцрпније покажемо типске ситуације у којима се узвици могу наћи.

1. Експресивни узвици. Код ове врсте се огледа *експресивна функција језика* (однос порука–пошиљалац), где се поруком изражава субјективно стање или субјективни доживљај говорника. Овим узвацима говорник *изражава, исказује* своја осећања, душевна стања и расположења, осећаје, емотивне и чулне реакције на спољашњи свет, ставове, жеље, доживљаје и сл. Они се могу поделити у више подврста:

а) *емоџивни*:

– за изражавање одушевљења, радосџи, задовољсџива, раздраганосџи, заноса, усхићења, џријажног изненађења и сл.: **ао (1)**: *Ао* дивне женске! (Суб. Ј., Даница 1860, 165);¹² **ех (1)**: *Ех!* Цура ти је то била, болан ... да бих живот дао за њу (Мур. 1, 87); *Ех*, лијепо бијаше! (Живк. М. 1, 138); **иј** и **ија (б)**: Кад се чему радује, | Онда виче: *Ија!* (Змај 1, 579); **ијују**: Женскадија цичи и подвикује од силна беса „*Ију-ју-ју-ју!*“ (Срем. 11, 303); **их (1а)**: Па, кућо моја, јеси ли се зажелио мајке? – Јесам нано. – *Их*, а ја тебе! (Весел. 18, 196); **јуни**: *Јуиши*, завршили смо (разговорно); **ох (1а)**: *Ох*, како ја тебе љубим! Тако не љуби роса цвеће, зора небо, ни седи испосник Бога (Јакш. Ђ. 3, 26); **охо (2)**: „*Охо* Госпо, све је красно“ (Живк. В. 1, 133); **ура (1)**: *Ура, ура!* Другови се куцају, испијају до дна (Сек., РМС); **еурека**: У осталом, мени се чини, да ... [ћу] моћи казати и ја своје: *еурека* (Лис. 1, 71);

– за исказивање одобравања, џохвале: **браво**: Онда рече арамбаша Мијо: | „*Браво*, сине, Секул-нетијаче! | Ту је ’рана за годину дана“ (НП, ЗНЖ 25, 212); **машала**: *Машала, машала!* Лијепе у тебе браде, попе! (НПр Бејт. А., 132);

– за изражавање душевног бола (*џуге, жалосџи, џаџиње, јада, очајања и сл.*), *зайџи, физичког бола, као и осећаја неџријажносџи и других џсихо-физичких реакција на догађаје из сџољашњег свџта и сл.*: **авај (1)**: Хукну

¹² Број и/или слово у загради иза узвика означава број и/или слово под којим се у речницима доноси значење које је илустровано нашим примером. Примери су узимани углавном из Речника САНУ, а када су навођени из два Матичина речника, то је дато у загради (РМС, РСЈ). У раду су задржане скраћенице извора које се употребљавају у Речнику САНУ и које се могу наћи у 19. његовом тому. Примери забележени у говорној комуникацији означени су квалификацијом разговорно.

и завапи међу званицама: – *Авај* мени ... шта дочеках! (Нев., СКГл 15, 168); **ајао (а)**: *Ајао*, мени несретници, што ми дете нагрдише! (Мил. М. Ђ. 9, 258); **јао (1)**: Кога бију он виче *јао* (Трој. 7, 134); **јој**: *Јоој* | гдје сте, Срђане, | Мрђане, Млађене (Кулен., ЛБО, 74); **куку (1)**: Радоване ... Оде јутрос ... са два мртва сина ... *Куку, куку* (Сек. 5, 172); **леле (1)**: Мито *леле*, Мито, храно моја (Тос. Б. 3, 55); **ој (2а)**: О подне је дошла мајка ... кукајући: *Ој*, Миленко мој, *ој*, Смиљо, сирочад моја пуста! (Самок. 3, 233); **ох (1ђ)**: Једнако притискује главу рукама и јечи: *Ох! Ох!* (Станк. Б. 3, 114); **уф**: *Уф!* ... вруће! – јекнуше браћа (Ћип., РМС); **ху (б)**: *Ху*, ала је то врућина! (Петр. В., РМС);

– за исказивање изненађења (обично *нејријатиноз*), *зајрејашења*, *чуђења* и сл.: **ајао, ајаој, ајаох (б)**: *Ајаој*, што је викала (Вукић. И. 1, 114); **ју (1а)**: *Ју*, црна ћери ... па ово је нека вода (Нуш. 24, 81); **охо (1)**: Кад виде колико новаца Љубица узме, и он се зачуди: – *Охо* ... то је новац! узвикну он (Ранк. С. 2, 131); **ух (1а)**: Бахну ... из буквика Страхиња, те пред њу. – *Ух*, Страхиња, ала ме уплаши! – рече Радојка (Глиш., РМС);

– за изражавање гнева, *беса*, *љућње*, *срибе*, *незадовољства*, *негодовања* и сл.: **еј (2г)**: *Еј* црно незнање! да бог да ти се семе међ Србима затрло (Бат. 1, 923); **их (1е)**: Зар не видиш, да је једна страна [печења] са свим прегорела. *Их*, гром те спалио! (Јакш. Ђ. 6, 40); **јао (3)**: *Јао* курво, Мемед-капетане! | Ћераћу те Дрини до обале (НП Вук 4, 191); **ох (1ж)**: *Ох*, пасја кћери! Боље да ћутиш (Моск. 4, 132); **хо (б)**: – *Хо*, убио те бог, Мицо! (Срем., РМС);

– за исказивање *вајкања*, *жаљења*, *јадања*, *јадиковања*: **их (1г)**: „*Их*, што ми не рече пре!“ – вајка се онај (НПр Прод., 63); **ох (1в)**: *Ох*, кам да сам погинуо, Вуче, | У коштацу звера наопаког! (Јакш. Ђ. 16, 11); **ух (2а)**: *Ух*, све би друго лако, само да је он друкчији (Ранк., РМС);

– за изражавање *сйраха*, *узнемцреносйи*, *сйрејње*, *несйриљења*: **ах (5)**: *Ах*, ти одлазиш на смрт! (Рув. К. 2, 101); **ју (1б)**: Тешко мени – *ју* како је блед! (Рув. К. 2, 243); **ну (1в)**: *Ну* појавите се домаћини, ако нећете да вам убијем овога кучка! (Лал. 1, 224); **уф**: *Уф*, никада подне дочекати! (Сек., РМС);

– за исказивање *олакшања*, *душевног расйеређења*: **ој (2д)**: С нама Бог! *Ој* л’јепе среће (Пуц. 2, 5); **ух (2б)**: *Ух!* – чуо се хук као олакшање (Јак., РМС);

б) *оийаийивни*:

– за изражавање *чежње*, *жеље*, *йрижељкивања* *нечега* и сл.: **еј (3в)**: А из друге баште зачу се ... песма: *Еј*, да је мени лећи па умрети (Срем. 11, 111); *Еј*, да ми је ићи у такву школу! (Павич. 1, 115); **ех (3б)**: *Ех*, кад би Бог дао (Ћор. С., СКГл 17, 408); **их (1б)**: *Их!* – рече Јелица, – ала би то било лепо! (Весел. 12, 113); **ох (1б)**: Помисли у себи: „*Ох* да ми је вјенчати ђевојку да је бијела као снијег, а румена као крв!“ (НПр Вук, 116); **ух (2а)**: *Ух*, да ми га је где увребати, размрско бих га, утуко бих га! (Кост. Л., РМС);

в) *инијелекџуални*:

– за *исказивање скрушености, мирења са сиварним сипањем, резигнираности*: **е (5б)**: *Е*, шта ћу? ... Братац мој ... власт тако наређује! (Весел. 10, 3); **тхе**: Како у новом стану? ... *Тхе* ... кад није боље! А радња, питате? *Тхе*, капље, али сад и то слабо (Петр. В., РМС); **тја**: *Тја!* то вам је тако, шта човјек може? Ништа (Андрић, РМС);

– *при присећању*: **а**: *А*, ти си то био. *А*, да. Рекао си ми то већ једном (РСЈ); **ах (8)**: А шта је то теби казао Свидригајлов? *Ах*, да, да! повика Пулхерија (Макс. Ј. 3, 321);

– за *исказивање сумње, неверице, недоумице*: **е (7б)**: Хабер је још скупљи. *Е?* (Ћор. С. 10, 242); **хм (б)**: Мудрице у селу нашле се позване да махну ... главом и ... промумлају кроз нос мудријашки: „*Хм-хм!*“ (Ад., РМС); **ха (1ђ)**: *Ха* ... како се узме (Јак., РМС);

– за *исказивање неодобравања, неслагања, негодовања и сл.*: **аша**: *Аша*, није тако! ... Устав је „шарена лажа“ (Скар. С. 1, 85); **леле (2б)**: *Лелее!* заграјаше оне друге Циганке с капије. Срамота, богами, срамота! Ако смо Цигани, људи смо и ми (Срем. 13, 179);

– за *исказивање презира, гнушања, гађења, омаловажавања, ѿицењивања, ругања, ѿдсмеха, ликовања, злурадости и сл.*: **пих (1а)**: *Пих!* постиди се (Стеф. Св. 3, 47); **уа**: Моји другови варошани ... ругају ми се иза ћошка: – *У-а-а*, шељак, *у-а-а-а!* (Ћон., РМС); **пљу**: Поп-Стеван тресну ногом у патос и окрете се с гнушањем. – *Пљу*, гаде, подлачино! Не мешам се ја с таквим! (Ђурич. М. 1, 281); **утата**: Другови га воле ... Да га не воле они би викали: *уџаџа!* Добио одело од црвеног крста (Пол. 1960, РМС); **фу(ј)**: Увек једно те једно. Исте улице, исти људи ... *Фу!* како је то одвратно! (Каш., РМС); **ју (2б)**: Аха, аха ... стадоше већ једном и Софчи на реп! Ако, ако ... *Ју* што ће сада бити ајгирица од ње! (Маш. 3, 45); **пи (а)**: Да се бије с њиме као каква пропалица у парку, те да начини још већи скандал – *џи!* (Лаз. Л. 2, 31); **е (2б)**: Па кад је почео да дрхти и да моли – *е*, ја сам своје срце насладио (Лал. 1, 68);

– за *исказивање ѿркоса, инаџа и сл.*: **е (4г)**: *Е*, па нека озебем! (Срем. 11, 111); **бре (2е)**: *Бре! бре!* ти ме ’раниш па да ти имам стра’! (Врање, Влај. 1); **ех (4а)**: Непријатно му је било, мало се и страшио ући. *Ех*, шта! ухвати за кваку и пљуну нехатно (Петр. В. 10, 8);

г) *градуелни/инијензификаџорски*:

– за *ѿјачавање, истицање изнеџог сџава, изражавање инијензџиџа некогисказаисл.*: **ехеј(3)**: Париз, Лондон ... луксузни хотели, послуга у ливрејама, свуда злато, Монте Карло, *ехеј!* (Шуб. 3, 32); **и (иха, ихај) (1)**: Кол’ко сам ја глава пропустио кроз своје шаке, *и-ха!* (Комар. 1, 131); Шта сам ја њих поучио, мој господине! *И, хај!* (Шуб. 3, 209); **ијуху**: Пошто је „*ијуху*“ ... касно да се ископа, најприје треба ... пронијети селом, да је „Гару ... витар натру-

нио“ (Божић 3, 21); **о (ЗБ)**: *О*, како је леп! (Радич. 1, 59); **уха (1)**: За његово бекство дознали би тек на вечерњем прозиву, а до тога времена ... *уха!* он би био далеко у планини (Јак., РМС); исп. опис значења узвика и речце *е*.

2. Комуникативни узвици. У основи ове врсте узвика налази се *фајичка функција језика* (однос порука–контакт), којом се обезбеђује контакт између пошиљаоца и примаоца поруке. Узвицима из ове врсте се успоставља, одржава и завршава комуникација међу саговорницима. Могу се издвојити подврсте узвика:

– за дозивање, обраћање, ословљавање, одазивање: **ај (1)**: Чујем где мој стриц с брда виче: „*Ај Матија, ај Матија, чекај!*“ (Нен. М. 2, 66); **ало**: *Ало!* ... *Ало!* ... Један се пролазник осврте. Чудио се ко му то довикује (Јејо 2, 43); **еј (1а)**: *Еј, домаћине!* – *Ој!* – одазва се Ивана (Весел. 12, 490); **ој (1а)**: Кад дође до кућних врата, он викне: „*О домаћине!*“, а укућани му одговоре: „*О, ој!*“ (Деб. 1, 284);

– за одржавање комуникације: **аха**: На њено полутихо причање климала је главом и понављала *аха, аха* ... као да је слуша (разговорно); **мх**: Прекинуо је да прича док с друге стране слушалице није чуо *мх, мх* (разговорно);

– *йоздрави, оййоздрави*¹³: **па-па**: Окрене се на собним вратима ... *Паја! Паја!* (Нуш. 29, 122); **ћао**: *Е, ћао*, кад си стигла?! (разговорно); **мерхаба (1)**: *О, мерхаба*, Зећирага, смрт фашизму! И не опазих те, болан (Кулен. 2, 13);

– у *йејању деци, йри усйављивању деце и сл. (у речнику су углавном обележени квалификайором деч.)*: **нина**: *Нина* ми *нина*, спи Бела (Наст. 6, 43); **нина-нана** и **нина-нена**: Не пјевајте пољем цвјетним | Лаку пјесму: „*нина-нана*“ (Крањч. С. 1, 165); **нуна**: Цуца мајка лудога Ивана: | „*Нуна, Иво, лудо дете моје!*“ (Деб. 1, 181); **нуну**: Љуљајући дете, пева му: | *Нуну, нуну, нунушка!* (Миодр. 4, 116); **пају**: Љуљајући дете пева му: *Нуну, нуну, нунушка, | Пају, йају, йајушка!* (Миодр. 4, 116); **цуцу**: (најчешће удвојено) *узвик за усйављивање дейейя* (Вук, Рј.).

3. Императивни узвици. Код ове врсте узвика се испољава *конайивна функција језика* (однос порука–прималац), којом се код примаоца поруке жели произвести одређена реакција. У ове узвике спадају они којима се саговорнику скреће пажња или се саговорник упозорава на нешто, подстиче на нешто, исказује се заповест, забрана, претња, односно

¹³ Будући да друге врсте речи са прагматичном вредношћу узвика остају у оквиру своје врсте, као и да се синтагматски спојеви, попут *добар дан, лаку ноћ*, не сматрају узвицима, него се обрађују као изрази под речима који су носиоци идиоматског значења, овде се неће наћи ни поздрав *здраво* (обрађен је под прилогом *здраво*, јер му узвична служба није променила место у морфолошком систему), нити спојеви типа *добар дан* (обрађено под *дан*) и сл. (в. т. 4.3, 4.4, 4.5). Међутим, поздрави попут *мерхаба* и сл. код нас се понашају као узвици, јер су значењски, а и морфолошки, за нас потпуно непрозирни. Уосталом, познато је да су неки узвици „прво били ... речи са одређеним смислом“ (SOSIR 1977: 137).

они којима се вабе, терају, подстичу или заустављају животиње. И они се могу поделити у више подврста:

– за *скре̑шање* *ѡажње*, *одвраћање*, *ѡри одбијању*, за *изражавање* *ѡре̑иње*, *ѡѡзорења*: **еј**: *Еј*, пази, пашће ти књига (разговорно); **пец (1)**: Кад дете приближи руку пећи, родитељи га опомињу са: *ѡец! ѡец!* (Ј. Банат, Павк. В.); **а-а** (изговара се кроз нос): *А а*, не ћу: није то без нечастивога (Буд., БК 1902, 873); **а (9)**: *А чекај ...!* повиче једна старија жена (Станк. Б. 2, 5); **јао (4)**: *Јао* ономе, ко би се усудио, да дирне у његов књижевни принципат (Нов. 5, 89); **леле (3б)**: *А* кад сазнам, *леле* мајци, тај ће ме запамтити (Нуш. 29, 226);

– за *ѡдс̑ицање*, *ѡдс̑рекивање*: **де**: *Де* мили сине, *де* надо моја | Л'јек овај узми за љубав нама (Сунд. 1, 32). **кос²**: „Рекао Пурко да косимо“ ... и сви косе и говоре: *кос, кос, кос!* (Миодр. 4, 253); **оле (1а)**: *Оле!* – викнули [су] и измахујући и бодући тим мочугама узели да се мачују (Кош Е. 5, 31); **охеј, орук**: Иза њега у потиљак: тупи одједи балвана; па оно: *охеј, орук, охеј* (Исаковић А., НИН 1959, 444/9); **ош (2)**: На доњем Дунаву веслачи се бодре са *ош, ош* (Трој. 7, 142); **пиш**: Кад мати дете повија, пућка устима мљескавим гласовима као п-п! – увлачећи ваздух у уста. Да ли хоће да мокри, пита га *ѡиш-ѡиш*, а оно исто тако тражи кад хоће (Трој. 7, 236);

– за *исказивање* *зайовес̑и*, *наредбе*, *команде*; за *забрану*; за *ис̑ицање* *ка̑егоричне* *зайовес̑и*, *зах̑ева*, *с̑ава*: **марш² (а)**: Прелаз из обичног у трчећи корак врши се на команду: „Трчећим кораком – *марш*“ (Мин. в. 5, 20); **море**: *Море* не удри ту децу! (РСЈ); **стоп**: Испред возача [аутомобила] заиграла је саобраћајна лопатица са знаком: *с̑ѡѡ* (Пол. 1959, РМС); **пли**: Командант се већ спреми да командује: *ѡли*, кад коњица већ стиже под шанац (Тод. П. 2, 51); **пс(т) (1)**: *Ја* ћу да запевам. – *Пс!* викнуше на њ обојица (Срем., РМС); **тита** *узвик којим се деца ѡѡмињу, ѡерају да не дирају ѡѡ* (Вук, Рј.);

– за *вабљење*, *ѡерање*, *ѡдс̑ицање*, *заус̑ављање* *живоѡиња*: **ајс** и **гиц**: Кад сељаци вабе стоку на солило ... свака се ваби другојаче. Свиње ...: *гиц, гиц, гиц* ... а волови: *ајс, ајс, ајс* (Милос. С. 1, 320); **бир (1)**: *Бир-бир-бир*, Нанине птичице, – где како сте лепе жуте чизмице у блату искаљале (Сек. 5, 217); **вош**: Волови се вабе са: *вош* на! (М-Б 1, 62); **ђа (1)**: *Ђа* полети, коњо, ваља нам их стићи (Шапч. 9, 193); **иш (1а)**: *Иш* пауне Златопере! (НП Вук 6, 347); **мац (1)**: Два мачка једном име Кудрац, другом Мимокудрац; *мац* Кудрац пис Мимокудрац (БВ 1893, 202); **пи** (више пута поновљено) **(а)**: Најобичније их [кокоши] вабе овако: *ѡи, ѡи, ѡи*; или: *ѡило, ѡило, ѡило* (Милос. С. 1, 409); **пис (1а)**: Дуњка, избаци мачку напоље. *Пис*, ти, нечиста сило (Моск. 1, 36).

4. Ономатопејски узвици. У основи ове врсте је *референцијална функција језика* (однос порука–референт), али с обзиром на њихов специфичан карактер (иконичност узвика), ради се заправо о квазире-

ференцијалној функцији (Борникова, Верижникова 2013: 5). Реч је о опонашању одређеног сегмента стварности, конкретно преношење акустичке слике (PETROVIĆ [KLIKOVAČ] 1984: 71). Ова врста узвика служи за подражавање гласова и звукова из човековог окружења: природни звучни феномени, животињско оглашавање, пад предмета, ударци, експлозије, рад машина, активности људи и сл. (Pоровић 2014: 107). Ономатопејским узвцима се „репродукује и у дискурсу наглашава звук који потиче од одређеног догађаја (заједно са могућим додатним конотацијама: изненадност, сила, краткоћа или дужина, ритмичност итд.)“ (Pоровић 2014: 110).¹⁴ Једним бројем ономатопејских узвика не имитира се звук, већ се указује на брзину или изненадност неке радње (*χοῖ, ἦνι* и сл.) (PETROVIĆ [KLIKOVAČ] 1984: 80; Pоровић 2014: 118). За овакву врсту ономатопејских узвика, који се неретко јављају у глаголској/предикатској служби, користи се термин *ἵσευδοονομαῖοειεја* (Pоровић 2014: 118). Како се ономатопејским узвцима преноси одређен садржај, мотивисан звучним појавама, омеђен оквирима једне језичке заједнице, у њиховом дефинисању користе се речи „за подражавање“, „за опонашање“, ретко „за имитирање“, односно често „за означавање“ када је реч о псеудоонотопејама.¹⁵ Иконичност ономатопејских узвика у лексикографском опису наглашава се информацијама које се дају у заградама испред дефиниције, нпр. „обично поновљено“ (в. *га* и *гиц* у Речник САНУ), „обично поновљено више пута“ (в. *ба* 1в у Речник САНУ), „често поновљено више пута или са бам, бом“ (в. *бим* у Речник САНУ), „обично поновљено или са продуженим ’р“ (в. *гр* у Речник САНУ) и сл. (исп. Pоровић 2014: 118).

– *ἵправе ономаῖοειеја*: **клик (1)**: *Клик, клик* – ускликну његов пријатељ орао (Ћоп. 9, 74); **куку (4)**: Сједи кукавица на сувој грани поврх стабла у шуми и кука познатим гласом: *куку, куку!* (Хирц 3); **му**: Обојица застасмо код једнога телета што пасе крај пута ... Један пут опружи врат, и рече: „*му!*“ (Нен. Љ. 26, 99); **пљас**: Подигао је своју малу руку ... и механички ... оштро га ошамарио, *пљас, пљас!* по једном и другом образу (Вучо 1, 253);

– *ἵсеудоонομαῖοειеја*: **врц (1)**: Сад немаш кога ни огребати! ... А она ти мене по носу – *врц!* (Наст. 3, 149); **клај**: Све се то мисли онако, кад се хоће, с мене па на уштап, *клај, клај*, јаваш-јаваш (Доман. 6, 433); **хоп(а)**:

¹⁴ Љ. Поповић разликује *моновалентне ономаῖοειеја* (оне су више или мање иконичке репродукције звука насталог реализацијом одређеног типа фоногеног догађаја) и *поливалентне ономаῖοειеја* (оне су реализација неколико типова фоногених догађаја) („a more or less iconic reproduction of a sound produced by the realization of a certain type of phonogenic event (monovalent onomatopoeia) or the realization of several types of phonogenic events (polyvalent onomatopoeia)“) (Pоровић 2014: 119).

¹⁵ Љ. Поповић сматра да се реч „означава“ у дефиницији ономатопејских узвика односи првенствено на примере у којима се ономатопејски узвик користи у предикатској функцији, односно када има вредност ономатопејског глагола (Pоровић 2014: 118–119).

Опкорачим ногом и *хой* у кола (Јак. С., РМС); **цап**: Могао бих [бријачем] да пресечем овај врат за тили час, *цай! цай!* и готово (Пол. 1973, РМС).¹⁶

5. Метајезички узвици. Ови узвици се заснивају на *мајџајезичкој функцији* (однос порука–код) и заправо представљају имитацију кода. У нашој грађи су потврђени примерима узвика који служе за подражавање људског говора, нарочито када је он са становишта учесника у комуникацији нејасан, бесадржајан (празан), безначајан или недовољно артикулисан (Борнникова, Верижникова 2013: 5), због чега су слични ономатопејама.

бла-бла: Ништа не раде, него цео дан само *бла-бла* (РСЈ); **бла-бла-грућ**: Ништа не ради, по цео дан само *бла-бла-йрућ* (Из грађе Речника САНУ); **га (б)**: Ако је жалосно село, ако је на свадби и пратњи, то *ћу-ћу-ћу-смућуј*, то *га-га-га-лажи*. Оговарања и оцрњавања преотеше мах (Шапч. 4, 116); **гр (в)**: А дјечица моја око мајке, *грр, грр*, гдје је татица! А татица – мртав (Селим. 1, 35); **туц-муц**: „Каж ми мали: зашто Бог није дао човеку рогове? Дете *йуц-муц*, погледа на ме, да га подсетим (Глиш., РМС); Он се невешто бранио, *йуц-муц* (Пол. 1959, РМС); **шу-шу**: Престаје ово *шу-шу* ... ходање на прстима, скривање лица (Дав., РМС).

6. Поетско-фолклорни узвици. У њиховој основи огледа се *йоей-ска функција* језика (однос порука–порука). То су узвици који се јављају у припевима у песмама, често из метричких разлога, и најчешће су без посебног значења. У појединим случајевима могу имати експресивну вредност: за изражавање радости, усхићења, као у примеру: **оја (2)**: Бегемина шета по бијелу двору; | *Оја, оја, оја!* Бегемино моја! (НП Вук 6, 292).

алелуја (1) = алилуја (1) и алилуј (1) и алилуја и халелуја: *Алилуја, алилуја*, слава Тебје Боже (Утј. 2, 131); **бедул**: У ковача честа башча | ... Сундул мундул јадул ја, | Јадул *бедул* ђулистан (НП, Вила 1866, 323); **бре (16)**: Игра коло на буништу, | *бре*, леле, на буништу (НП, Миодр. 4, 262); **де¹ (д)**: Да подраних јутрос рано, | Ај ђиди, сарум, *де* (НП Вук 1, 422); **еј (56)**: Овчар свира *еј!* | У планини *еј!* (НП Јастр., 320); **зоб**: У старинској игри Хајд на лево браца-Стево ... кад свирац засвира зоб-зоб-зоб (као усклик), сви стану, истуре десну ногу напред, плескају и вичу *зоб-зоб-зоб* (Трој. 7, 100); **леле (4)**: Игра коло на буништу, | *бре, леле*, на буништу (Ми-

¹⁶ Љ. Поповић говори и о неконвенционалним узвима односно комбинацијама узвика називајући их *ономатйоејским неологизмима*, који настају као резултат акустичке конкретизације (они се обично јављају како би се опонашао звук за који не постоји конвенционални (лексикализовани) узвик или комбинација конвенционалних узвика), ради постизања драматичног или комичног ефекта или пејоративне какофоније, постизања диференцијације звукова, дочаравања новог типа акустичног феномена, страних утицаја. Овакве узвике читалац / слушалац је у могућности да интерпретира захваљујући контексту који претходи и прати узвик: У висини је застава вијорила, затегнута као једро; њено платно је пуцкетало: *ййриййрий* (И. Андрић) (Ровић 2014: 122–125).

одр. 4, 262); **море (2)**: Срби Мијаци и данашњи дан ... певају ону: „*Море Дунаве море! | Море бели Вардаре*“ (НП, X. Вас, Браство 11, 76); **ој (4)**: *Ој!* и два свата, два упросника! ле, леља ле! (НП Вук 1, 1); **оп** и **опа (2а)**: *Ой*, *шићи*, *опанчићи* | у три реда *каишчићи* (НП, Симић Н., ЗББХ, 207); **шалај**: Момчадија, *шалај*, тера кера (Змај, РМС).

У ову врсту спадају и узвици који се јављају у малим фолклорним формама (бројаницама, разбрајалицама, у играма, загонеткама, гаткама, басмама и сл.):

– у бројаницама, у играма без значења: **аса** и **каса² (2)**: *Аса каса* лиса, | *аса каса* лисице! вичу дјеца трчући по снијегу (Вук, Рј.); **ију (3)**: Дјечје игре рјечима ...: „*Ију*, вију, шо, вију, шест“ (Оток, Ловрет., ЗНЖ 7, 79);

– у загонеткама: **бака-бака (2)**: Нешто хода по путућу | у зелену капућу; | зубе дречи, очи печи, | и још чини: *бака-бака* (НЗАг Нов., 50); **бар-бук**: По шумици куц, куц, | по атару вуц', вуц', | а по води *бар бук* (НЗАг Нов., 240); **бири (3)**: Бан бан *бири* бан | пређе за дан и за ноћ, | што не може човек с коњем | за годину дана (НЗАг Нов., 50);

– у клећви, закљичању: **ала (5)**: *Ала* синко, Краљевићу Марко! | Ти не оди у лов за Турцима (НП Корд., 36); Ако ... не ће да слуша, ондака ју куније мат: *Ала*, ћерко, нигдар жива ни здрава не дочекала данашњег подна ... *ала* ћерко, мртву те до јутро видила (Божићевић Ј., ЗНЖ 11, 94); **ах (7)**: *Ахъ*, издао није те не било (ПСВ, 23);

– у басмама, гаткама: **пй (6)**: Кад неке утрне нога, треба да пљуне три пута на ногу и рече: „*Ли!* на Рама ћора. Три жене рани!“ Тако три пута (Пав. 26, 9); **ћелорина**: Сједи мати, сједох ја, | *ћелорина* мајко (НПосл Вук, 231).

3.4. Различите врсте и подврсте узвика показују мање или веће разлике у погледу формалних, прозодијских, семантичких, функционалних, синтаксичких и прагматичких особина, што се уочава и на основу њиховог семантичког описа у дескриптивним речницима.

ОБРАДА И ДЕФИНИСАЊЕ УЗВИКА У РЕЧНИЦИМА

4.1. Лексикографски третман узвика у анализираним речницима показује да су многа питања у вези са њиховим граматичким, формално-језичким и семантичко-функционалним особинама решавана и много пре него што су постављена и размотрена у научној литератури.

У Речнику САНУ, који у односу на остале дескриптивне речнике савременог српског језика најпотпуније представља узвике (у складу са својом концепцијом тезаурусног речника), не доводи се у питање ни њихов лексичко-граматички ни лексичко-семантички статус. У току израде Речника искристалисали су се одређени лексикографски поступци за представљање узвика у речнику (модел лексикографске обраде), који нису били унапред дати и прописани у Упутствима, јер у време настанка

Упутстава (педесетих година 20. века), као углавном ни касније, узвицима није била посвећивана посебна пажња у литератури. Извесне разлике у обради појединих узвика проистичу, углавном, из чињенице да сваки лексикограф има ауторску слободу у приступу обради своје секције док год не одступа од опште концепције речника.

4.2. Узвици се доследно уносе у речнике, третирају, према морфолошким критеријумима, као посебна врста речи¹⁷ и квалификују скраћеницом „узв.“ (осим у случају када ову скраћеницу из практичних разлога замењује дефиниција која почиње речима: „узвик за...“ и сл.).¹⁸ Дефинишу се у складу са принципима обраде синсемантичких, непроменљивих речи тако да се идентификује њихова семантичко-употребна вредност (Гортан-Премк 1984: 37). Њихова специфична природа (специфична фонетска природа, акценатска варирања, редупликација основног облика, изговорне варијанте, комбинације са партикулама, синтаксички спојеви итд.) назначује се у напоменама у загради иза одредничке речи, нпр.: „изговара се кроз нос“ (в. *a-a* и *a-a* и *a-xa* и *a-xa*), „акцент у разним приликама и крајевима варира“, па се наводе акценатске варијанте (в. *ау* = *аух*, *зр*, *ију*), „у разним варијацијама изговора и наглашавања“ (в. *о* (*б*)), „обично поновљено“ (в. *аха(ј)*), „често удвојено“ (в. *беу*, *бири*), „често поновљено више пута“ (в. *бим*, *бир*), „често поновљено и са продуженим изговором самогласника...“ (в. *вр*²), „с различитим изговорним варијацијама [пример варијације]; са удвајањем завршног слога [пример одреднице с удвојеним слогом]; или и без паузе после другог слога [...], односно с паузама између сва три слога [...]" (в. *охо-хо*), „понекад појачано наставком за 2. л. мн. презента или партикулом -те, -дер“ (в. *гле*), „у комбинацији са вокативом или без њега“ (в. *о* (*3*)), „као обележје узвичног карактера уз исказе у генитиву (често појачано ...)“ (в. *о* (*4*)) „са допуном у дативу“ (в. *куку* (*2*)), „обично уз вокатив“ (в. *ој* (*1б*)) итд.; ретки синоними доносе се на крају дефиниције (в. *ија*), а антоними иза тачке запете после дефиниције са квалификатором *сујр*. (в. *куку*, *уа*).

¹⁷ У РМС, ређе у Речнику САНУ и РСЈ, јављају се појединачна одступања од наведене концепције посматрања узвика са морфолошког становишта: *каја доле*, *кају доле* „узвик за одавање признања, поштовања и сл.: свака част!“ (под *каја* изр.) (Речник САНУ; тако је и у РМС; у РСЈ дефинисано: „одавање признања: свака част“; уобичајен поступак у Речнику САНУ је: „каже се када се некоме одаје признање, поштовање и сл.“); *мајчин сине* „узвик као узречица у непосредном обраћању“ (под *син* изр.) (РМС; није боље решено ни у РСЈ: „узвик и узречица у непосредном обраћању“); *ијако је!* „уобичајени узвик потврђивања или одобравања“ (под *ијако* изр.) (РМС и РСЈ); *(мало) сујра!* „као узвик кад се нешто одбија, одриче, кад се не верује нешто“ (под *сујра* изр.) (РМС).

¹⁸ Извесне разлике јављају се у првим томовима, у којима нису раздвајани узвици и речце (в. *гле*).

4.3. Узвици се у речницима акцентују уобичајеним прозодијским знацима, који не одражавају увек у потпуности слику изговорене речи, као што се ни гласовима српског језика не може увек представити фонетски састав узвика (нпр. *аха*, *хм*). Акценат узвика не подлеже акцентском систему српског књижевног језика. Међутим, велики број узвика има устаљен начин изговора (некада и више њих у зависности од краја и/или ситуације у којој се изговара), који понекад са собом носи разлику у значењу (в. *бѷ* и *бѸ*). Зато се акценат (или више њих) (наравно, условно схваћен), оправдано, доноси у речницима, уз напомену о акцентским варирањима.¹⁹

4.4. Друге врсте речи са прагматичком вредношћу узвика и даље остају у оквиру своје врсте, с напоменом, датом у загради испред дефиниције, да се налазе у служби узвика (в. *вољно*, *здро**во*, *да* (6, 7), *но*, *звизак*, *мир*, *држ(и)(иће)*). Синтагматски спојеви, попут *добар дан*, *лаку ноћ* и сл., не сматрају се узвицима, него се обрађују као изрази под речима које су носиоци идиоматског значења. Као узвици су обрађене поједине лексеме страног порекла које су значењски, а и морфолошки, за нас потпуно непрозирне (в. *машала*, *алабурда* и *ајѷаак*²⁰).

4.5. Експресивно маркирана значења базирана на семама колективне експресије код појединих речи са значењем нечије негативне особине употребљених у вокативу са прагматичном вредношћу узвика (попут *коњу*, *краво*, *будало*, *ђубре*) не обрађују се ни као узвици ни као речи у служби узвика. Искази типа: *Пажња! Позор! Вајѷра!* не квалификују се као узвици, јер имају све акцентске, фонетске, морфолошке одлике своје врсте, а синтаксички су специјалне независне реченице (Поповић у Станолчић, Поповић 1992: 383–386). Разликовање морфолошког критеријума од синтаксичког у нашој лексикографској пракси јасно се види на примеру обраде речце *ѷаман*, где је у примеру: *Госпођа, разуме се, пуши? – Таман!* Не могу чак ни дим да трпим (Нуш., РМС), *ѷаман* дефинисано: „као узвик [морфолошки критеријум] у служби реченице [синтаксички]: никако, нипошто [значење]“.

4.6. Различите употребе једног узвика у Речнику САНУ доносе се у оквиру истог речничког чланка (в. узвик *ој*, који се употребљава за одазивање и дозивање, затим за изражавање различитих осећања

¹⁹ М. Дешић у свом школском правопису акцентује узвике, такође наглашавајући да акценат треба схватити само условно, „јер се исти узвик често изговара на више начина, са стандардним акцентом, али и нестандартним (краћим од кратких и дужим од дугих, силазни ван првог слога)“ (Дешић 2015: 197). Овим је Дешић донекле кориговао свој раније изнет став (в. Дешић 1963: 239–245).

²⁰ Узвик *машала* је од турског *masallah*, *алабурда* је од италијанског *all' abbordo* „јуриш на брод!“, а *ајѷаак* од немачког *habt acht*.

и расположења, истицање количине и у стиховима као припев, без одређеног значења, обично из метричких разлога). Ретко се среће и њихово раздвајање у различите речничке чланке (в. *бӯ* и *бӯ́*, *мац*³ и *мац*⁴, *мис*, *йи*, *йис*).²¹ Овде долазе до изражаја различити лексикографски поступци у наведеним речницима – у РМС су прво и четврто наведено значење узвика *ој* обрађени под једном одредницом, а значење под бројем 2 под другом. У Речнику САНУ и РСЈ налазе се два речничка чланка за узвик *бу*, а у РМС су сва значења обједињена.

4.7. Узвици исте фонетске структуре а различитог порекла обрађују се у засебним речничким чланцима (в. у Речнику САНУ: *ала*² и *ала*³, *бац*¹ и *бац*², *ва* узвик за подражавање препеличиног гласа и талијанизам *ва* (хајде) узвик за терање магараца, *вај*¹ и *вај*², *кай*² и *кай*³, *ојур*¹ и *ојур*²; исп. у РСЈ: *вау* за подражавање лавежа пса и *вау* за исказивање одушевљења), или када прозодијске особине утичу на значење, што је ређе и не спроводи се доследно (в. у Речнику САНУ *бӯ*).²²

4.8. За разлику од аутосемантичних речи, које имају појмовно значење, код узвика се само условно може говорити о полисемији, па се бројевима у оквиру речничког чланка не показује полисемантичка структура (примарно и секундарна значења) већ различите употребе једног узвика. Код узвика су сва значења истог ранга, она су независна једна од других и нису узрочно-последично повезана. Формални распоред утврђује се према другим критеријумима: фреквентности, временској актуелности, територијалној ограничености и сл. Изузетак представљају оноματοпеје, које метафором или метонимијом могу развити секундарна значења (в. *бе*). Сматрамо да би о томе требало водити рачуна при обради оноματοпејских узвика у лексикографским остварењима. Међутим, у анализираним речницима не доноси се обавезно као прво примарно значење, већ доминантно. У Речнику САНУ је под одредницом *куку* тек под бројем 4 дато примарно оноματοпејско значење – „за подражавање гласа кукавице“ (исп. Скок 1972), на првом месту је дато метафором изведено значење „за изражавање бола, жалости, туге“, потом следи значење „за изражавање упозорења...“, па „за изражавање изненађења, чуђења, дивљења“. Слично је у РСЈ, а РМС не доноси уопште оноματοпејско значење.

²¹ У раду Роровић 2014: 107 наводи се да се у семантичком опису оноματοпејских узвика сви звучни феномени који се подражавају „обично наводе колективно – унутар истог одељка лексикографског уноса, често као отворена листа (која се завршава са: итд.)“, а да се „звучне појаве ретко раздвајају у различите секције“ и као пример такве обраде наводе се узвици *гру* и *кљуц* у Речнику САНУ.

²² Утврђивање критеријума по којима би се узвици обрађивали као хомоними или као једна реч у оквиру истог чланка може бити предмет посебног рада.

4.9. При обради узвика (као и свих других врста речи) важи начелан став да је за њихово потпуно објашњење потребан, осим семантичког, и њихов граматички опис. Морфолошки статус узвика дефинисан је квалификатором *узв.* иза одредничке речи (в. *авај, ој*) или речју *узвик* као делом дефиниције, када се изоставља скраћеница (в. *бућ²*) (Упутства, чл. 311).²³ Од свих врста узвика једино се ономотопејски узвици обележавају квалификатором (*оном.*).

Грамаички подаци – о акценту, гласовној структури, изговорним варијантама, синтаксичком статусу, комбинацији с партикулама, синтаксичким спојевима и др. – дају се у загради испред дефиниције. Потом се у загради даје етимологија (само код речи страног порекла), а затим следе квалификатори којима се узвици маркирају територијално (покр., в. *ану, баџарац*), временски (заст., в. *ајџак, бердо, или*), стилски (експр., в. *иљу*), по учесталости (нераспр., в. *йис⁴* „узвик којим се подражава звук ветра“) и сл.

Модел дефиниција узвика

5.1. Одређивање значења и успостављање дефиниција свакако је најсложенији део лексикографског посла. При дефинисању треба водити рачуна о томе да ли дефинишемо узвик у морфолошком смислу речи, неку другу реч у служби узвика, узвик у служби друге речи, а понекад у синтаксичкој функцији реченице итд. Мора се водити рачуна да дефиниција пружи граматички адекватну замену. Узвик не треба дефинисати неком другом врстом речи (именицом, глаголом, прилогом) (в. *аман-заман*). Друга врста речи употребљена као узвик у одређеном контексту не издваја се морфолошки, већ се, уз напомену „у служби узвика“, дефинише по моделу дефинисања одговарајуће врсте узвика.²⁴

5.2. Указаћемо овде на моделе обраде узвика који се доносе у Речнику САНУ, издвајајући оне који су репрезентативни за сваки тип узвика, и предложити одговарајуће моделе за њихову обраду.

У дефинисању²⁵ узвика најчешће се користе описне дефиниције, а потом се, кад је то могуће, иза двотачке наводе компатибилни узвици,

²³ Према Упутствима скраћеница *узв.* се не изоставља ни ако дефиниција почиње речју узвик ако је још неким другим подацима одвојена од почетка дефиниције (в. *давори*). Ово правило се не примењује доследно (в. *зру*), што не нарушава ни семантичку ни граматичку информативност, али би се, ради лакше претраживости у електронском издању, могло уједначити.

²⁴ Није требало, нпр., прилог *доле*, у једној од својих реализација, дефинисати са „узвик за изражавање негодовања, неодобравања...“, већ је требало да стоји: *доле* прил. (у служби узвика) „за изражавање.../ којим се изражава негодовање, неодобравање...“. Тако треба обрађивати и друге врсте речи, нпр. именице *йажња, йозор* и др.

²⁵ О типовима дефиниција в. Гортан Премк 1982; 2014а; 2014б.

као и друге врсте речи и изрази којима се конкретизује, ближе описује ситуација у којој се узвик употребљава (в. *леле 1, иха 1г и 1д, мац 2*). Срећу се и описно-синонимске дефиниције (в. *ѿаф 1а, ѿи а*). Такође се користи синонимска дефиниција, и то обично код маркираних речи (в. *алїпроке*). С обзиром на то да се ради о мање познатим узвцима, а да је значење узвика контекстуално одређено, пожељно је прво дати кратку описну дефиницију. Упућивачке (помоћне) дефиниције користе се код варијаната узвика чија је употреба најчешће покрајински маркирана. С обзиром на фонетску варијативност узвика (в. *буї, буїе, буф*), оне нису ретке.

5.3. Због ограничености простора не наводимо све типове дефиниција у Речнику САНУ, већ, на основу речничког материјала, препоручујемо типичне и најподесније моделе за сваку врсту узвика са алтернативном употребом речи у дефиницији (од грађе зависи која ће се варијанта употребити).

За **експресивне узвике** препоручујемо модел: (узв./узвик) „за изражавање / исказивање / истицање + им. у ген. (којом се именује осећање, душевно стање, расположење, емотивна или чулна реакција на спољашњи свет, став и сл.)“²⁶. У речницима се налазе и други модели, као нпр.: „при изражавању, исказивању, истицању + им. у ген.“²⁶ или „при + им. у лок.“ (којом се именује осећање, душевно стање, расположење, емотивна или чулна реакција на спољашњи свет, став и сл.) и (узв./узвик) „којим се изражава + им. у ном. (којом се именује осећање, душевно стање, расположење, емотивна или чулна реакција на спољашњи свет, став и сл.)“.

Препоручени модел дефиниције за **комуникативне узвике**: (узв./узвик) „за + гл. им. у ак. (дозивање, одазивање, обраћање, одржавање комуникације, тепање деци)“.

Типичан модел дефиниције за **императивне узвике**: (узв./узвик) „којим се + гл. (вабе, терају, гоне, подстичу, дозивају (најчешће животиње))“²⁶. Користи се такође модел: (узв./узвик) „за + гл. им. у ак. (терање, вабљење, подстицање (најчешће животиња))“.

Типичан модел дефиниције за **ономатопејске узвике**: (узв./узвик) „за подражавање (ређе опонашање) + им. у ген.“ или „којим се подража-

²⁶ Ретко се уместо именице у ген. јавља изрична реченица (исп. *благо* узв. ... 1. за исказивање да је неко срећан, да се нешто може сматрати срећним; *ијуху* узв. за исказивање ... „да је сувише касно за нешто, да је нешто већ одавно прошло и сл.“. У појединачним случајевима уместо именице у генитиву среће се заменица са детерминативном односном реченицом (в. *е бб*), као и модели: „који изражава + им. у акуз.“ (в. *хо*); „којим се исказује + им. у ном.“ (в. *вау, хуј*).

ва / подражавају + им. у ном. (којом се именује звучни феномен који се подражава)²⁷

Код малобројних **метајезичких узвика**, који имају највише сличности са ономатопејама, могу се употребљавати модели дефиниција који су препоручени за ономатопеје.

Код **поетско-фолклорних узвика** користи се описна дефиниција: „без посебног значења“ (у припевима песама, често из метричких разлога / у игри, у бројаницама, загонеткама, гаткама, клетвама итд.).

5.4. Уочава се да се у обради узвика, у оквиру једне врсте, без обзира на број реализација, за сваку реализацију користи исти тип лексикографске дефиниције (са могућим варирањима у избору речи), што потврђује чињеницу да су значења узвика истога ранга међусобно независна, те да би се, по речима проф. Даринке Гортан Премк (датим у разговору), морао применити тип дефиниције карактеристичан за основно значење (исп. и ГОРТАН-ПРЕМК 2014а; 2014б). Полисемантичка структура ономатопејских узвика захтева два типа дефиниција. У лексикографској обради требало би наводити прво примарно, ономатопејско значење, а потом метафором настала секундарна (експресивна, императивна и сл.) и псеудоономатопеје.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

6. Богата грађа ексцерпирана из три дескриптивна речника српског језика (Речника САНУ, шестотомног и једнотомног речника МС) омогућила је да се класификација узвика у српској литератури прошири новим врстама и подврстама узвика теоријски утемељеним у концепцији језичких функција Романа Јакобсона. Полазећи од уобичајене класификације узвика на експресивне, императивне и ономатопејске, издвојили смо, из императивних, врсту комуникативних узвика (*еј*, *ало*, *ој*), потом смо додали поетско-фолклорне (нпр. *ој*, *оја*, *шалај*; *аса*, *каса*) и метајезичке (*бла-бла*, *шу-шу*). Експресивним узвицима додата је подврста *градуелних/инијензификајорских* узвика (*ихај*, *уха*), а комуникативним подврста која се користи у комуникацији са децом – при успављивању, тепању и сл. (*нина-нана*, *нуна*).

Предочени резултати омогућавају и да се допуни списак квалификатора којима се обележава припадање некој од подврста узвика: *комун. (икајивни)*, *имјер. (ајивни)* итд., и на тај начин обогати лексикографски метајезик.

²⁷ Псеудоономатопејски узвици су врло често у функцији предиката и захтевају посебну анализу те ће се њима, као и узвицима у служби других врста речи, посветити пажња у посебном раду.

Модел дефиниција узвика, које смо предложили на основу обраде у Речнику САНУ, омогућају уједначено дефинисање ове врсте речи, које ће користити лексикографима Речника САНУ при будућој обради узвика, али и ствараоцима нових речника. Посебан значај ови модели ће имати у изради електронских верзија речника, ради што лакше претраживости корпуса.

Цитирана литература

- Белић, Александар. *О језичкој природи и језичком развоју*. Београд: Нолит, 1958.
- Борникова, Наталија В., Елена В. Верижникова. „Проблема лексикографическо-го описания междометий“. *Philological studies* 1 (2013): стр. 1–16.
- ВЕЖБИЦКАЈА, Анна. „Семантика междометия“. В: *Семантические универсалии и описание языков*. Перв. с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Бульгиной. Москва: Языки русской культуры, 1999, стр. 611–647.
- ВУКОВИЋ, Јован. „Повезивање лексичких и синтаксичких целина у реченици“. *Радови АНУБиХ* XLIV (1971): стр. 13–88.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „О семантичком садржају лексикографске дефиниције“. У: Драго Ћупић (ур.). *Лексикографија и лексикологија*. Београд: САНУ, Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Матица српска, 1982, стр. 49–51.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „Обрада предлога у великим описним речницима“. У: Јован Јерковић (ур.). *Лексикографија и лексикологија*. Београд: САНУ, Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Матица српска, 1984, стр. 35–39.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемја и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1997.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „О квалификатору фигуративно у српским (српскохрватским) дескриптивним речницима“. У: Владислава Ружић и Слободан Павловић (ур.). *Зборник у часој Гордане Вуковић. Лексикологија, ономастика, синтакса*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, стр. 27–37.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „О лексикографској дефиницији и систему лексикографских дефиниција у једнојезичном речнику“. У: Милан Алановић, Јасмина Дражић, Гордана Штасни и Гордана Штрабац (ур.). *Зборник у часој Вери Васић. Лексика, грамастика, дискурс*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014а, стр. 31–39.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „Дефинисање у српској лексикографији“. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014б, стр. 131–139.
- ДАНИЧИЋ, Ђуро. *Мала српска грамастика*. Беч: Штампарија јерменског манастира, 1850.
- ДЕШИЋ, Милорад. „Акцентовање узвика“. *Наш језик* год. XIII/3–5 (1963): стр. 239–245.
- ДЕШИЋ, Милорад. *Правопис српског језика – школско издање*. Београд: Klett, 2015.

- ЈОКАНОВИЋ-МИХАЛЛОВ, Јелица. „Категорија узвика – граматички и лексички аспект“. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* 26 (1997): стр. 171–177.
- ЈОКАНОВИЋ-МИХАЛЛОВ, Јелица. „Узвици као врста речи“. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* 27 (1998): стр. 247–252.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. I. Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2002.
- КЛИКОВАЦ, Душка. *Грамаџика српскога језика*. Београд: Креативни центар, 2010.
- ЛОМПАР, Весна. „Заступљеност и статус узвика у сербoкpоатистичким грамати-кама“. *Српски језик XIV/1–2* (2009): стр. 467–477.
- МАЦАНОВИЋ, Ана. *Српска језикословна терминологија у 19 веку*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018.
- НОВАКОВИЋ, Стојан. *Српска грамаџика*. Београд: Државна штампарија, 1894.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна грамаџика српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2014.
- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синџакса савременога српског језика. Просџа реченица*. У ред. Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 2005.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин. *Грамаџика српскога језика*. Београд: Креативни центар, 2010.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић. *Грамаџика српскога језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1992.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик. Грамаџички системи и књижевнојезичка норма. I. Увод, Фонетика, Морфологија*. Београд: Научна књига, 1986.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик. Грамаџички системи и књижевнојезичка норма. II. Синџакса*. Београд: Научна књига, 1989.
- СТЕВОВИЋ, Игрутин. *Функционална грамаџика српскохрватског језика*. Сарајево: Свјетлост, 1958.
- Уџуџистиџа за обраду Речника САНУ*. Интерни спис. Београд: Институт за српски језик САНУ, s.a.
- АМЕКА, Feliks. “Interjections. The universal yet neglected part of speech”. *Journal of Pragmatics* 18 (1992): pp. 101–118.
- ДАКОВИЋ, Sibila. „Još o uzvicima“. *Језик данас XII* (2000): стр. 3–9.
- ЈАКОВSON, Roman. *Lingvistika i poetika*. Београд: Nolit, 1966.
- КРВИНА, Domen, Andreja Žele. „O medmetih, zlasti o njihovih razločevalnih lastnostih: poudarjen slovarski vidik“. *Slavistična revija* vol. 65, no. 2 (2017): стр. 201–228.
- МАРЕТИЋ, Tomislav. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- МРАЗОВИЋ, Pavica, Zora Vukadinović. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest, 1990.

- MRAZOVIĆ, Pavica. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- PETROVIĆ [KLIKOVAC], Duška. *Jezička motivisanost jezičkog znaka (na materijalu onomatopejskih reči)*. Rukopis magistarskog rada odbranjenog na Filološkom fakultetu u Beogradu, 1984.
- POPOVIĆ, Ljubomir. “The Use of Onomatopoeic Interjections in Serbo-Croatian and Other Standard Languages of Štokavian Origin (A Case of Functional Inerconnection of Discourse and Grammar and Discourse and Lexicon)”. In: Motoki Nomachi, Andrii Danylenko, Predrag Piper (ed.). *Grammaticalization and Lexicalization in the Slavic Languages*. Proceedings from the 36th Meeting of the Commission on the Grammatical Structure of the Slavic Languages of the International Committee of Slavists, Die welt der slaven, sammelbande – Сборники, München – Berlin – Washington: Otto Sagner (2014), pp. 104–152.
- SOSIR, Ferdinand de. *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit, 1977.
- WIERZBIKA, Anna. “Interjections. The semantics of interjections”. *Journal of Pragmatics* 18 (1992): pp. 159–192.

Извори

- Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976 (I–III и Загреб: Матица хрватска).
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–XX. Београд: САНУ, Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I. Zagreb: JAZU, 1880–1882.

Рада Р. Стиович, Ивана В. Лазич Коник, Марина Ј. Спасоевич

МЕЖДОМЕТИЈА В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ: КЛАССИФИКАЦИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЈА ОБРАБОТКА

Резюме

В работе анализируются междометия на основании материала Словаря САНУ, а также шеститомного и однотомного словарей МС. Рассмотрены, также, их грамматическое описание и классификация в сербской литературе. На основании богатого экскерпированного материала (более 1000 междометий и слов в функции междометий), классификация дополнена новыми классами междометий. Это дополнение основывается на концепции языковых функций Романа Якобсона. В нашей классификации, наряду с экспрессивными, императивными и онomatopoeическими междометиями, находятся и коммуникативные (выделены из императивных) (*ej, alo, oj*), поэтическо-фольклорные (*oй, oйа, шалај, аса, каса*) и метаязыковые (*бла-бла, шу-шу*). Все классы разделены на подклассы. К экспрессивным междометиям причислен и подкласс *градуальных/интенсифицирующих* междометий (*ихај, уха*). К коммуникативным добавлен подкласс

междометий использующихся в коммуникации с детьми – при убаюкивании, сюсюкании и т. п. (*нина-нана, нуна*).

В работе предлагаем следующие модели определения междометий: для экспрессивных междометий: (межд./междометие) для «выражения / высказывания / выделения, подчеркивания» + сущ. в ген. (именующее чувство, душевное состояние, настроение, эмоциональные или чувственные реакции на окружающий мир, позицию и пр.); для коммуникативных междометий: (межд./междометие) «для + отгл. сущ. в акк.» (призыва, отзыва, обращения, поддержания коммуникации, сюсюканья с детьми); для императивных междометий: (межд./междометие) «которым + гл.» (манят, отпугивают, отгоняют, побуждают, подзывают (в большинстве случаев животных)) или: (межд./междометие) «для + отгл. сущ. в акк.» (отпугивания, подзывания, побуждения (в большинстве случаев животных)); для ономатопеических междометий: (межд./междометие) «для подражания (реже звуковая имитация) + сущ. в ген.» или «которым подражается / подражаются + сущ. в ном.» (называющее звуковое явление, которому подражают); для метаязыковых междометий могут употребляться модели определения, рекомендуемые для ономатопей; для поэтическо-фольклорных междометий используется описательное определение: «без особого значения (в припевах песен, часто по причинам метрики / в игре, в считалках, загадках, ворожбе, проклятиях и т. д.).»

Ключевые слова: сербский язык, части речи, междометия, классификация междометий, сербские толковые словари, лексикографическая обработка междометий

Rada R. Stijović, Ivana V. Lazić Konjik, Marina Lj. Spasojević

INTERJECTIONS IN THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE: CLASSIFICATION AND LEXICOGRAPHIC TREATMENT

Summary

This paper analyzes interjections based on the material from the *SASA Dictionary*, as well as from the six-volume and one-volume Serbian dictionaries of Matica Srpska. Moreover, we looked into their grammatical description and classification in Serbian literature. Based on the voluminous excerpted material (over 1000 interjections and words functioning as interjections), we refined the classification by adding new types of interjections. The said addition is founded upon the concept of language functions by Roman Jakobson. In our classification, apart from the expressive, imperative and onomatopoeic interjections, they can also be communicative (singled out of the imperative ones) (e.g. *ej, alo, oj*), poetic-folk (e.g. *op, opa, šalj; asa, kasa*) and metalinguistic (e.g. *bla-bla, šu-šu*). All of these types are further categorized into subtypes. Expressive interjections now include a subgroup of *gradual/intensifying* interjections (e.g. *ihaj, uha*), and communicative ones contain a subtype used in com-

munication with children – when putting them to sleep, using baby talk, etc. (e.g. *nina-nana, nuna*).

In the paper we recommend the following models of defining interjections: for expressive interjections: (interj./interjection) “for expressing / declaring / emphasizing” + N in gen. (denoting a feeling, affective state, mood, emotional or sensory reaction to the outside world, attitude, etc.); for communicative interjections: (interj./interjection) “for + verbal N in acc.” (calling somebody and responding to the call, addressing, maintaining communication, baby talk); for imperative interjections: (interj./interjection) “used + V” (to lure, urge, drive, spur, call (mostly animals)) or: (interj./interjection) “for + verbal N in acc.” (driving, luring, spurring (mostly animals)); for onomatopoeic interjections: (interj./interjection) “for imitating (more rarely mimicking) + N in gen.” or “used for imitating” + N in nom.” (used for naming the auditive phenomenon that is imitated); for metalinguistic interjections, the models of definitions recommended for onomatopoeias can be applied; for poetic-folk interjections a descriptive definition is used: “without specific meaning (in song refrains, often for metrical purposes; in games, chants, riddles, incantations, curses, etc.)”.

Keywords: Serbian language, parts of speech, interjections, classification of interjections, Serbian monolingual dictionaries, lexicographic treatment of interjections